

Volum coordonat de
Cornelia Măirean și Alexandra Maftei

PSIHOLOGIA MORALITĂȚII

REPERE TEORETICE ȘI IMPLICAȚII PRACTICE ÎN CONDIȚII ADVERSE DE VIAȚĂ

POLIROM
2024

Cuprins

<i>Prezentarea autorilor</i>	9
<i>Prefață</i> (Alexandra Maștei, Cornelia Măirean)	19

PARTEA I

Psihologia moralității: teorii și mecanisme

Introducere în domeniul psihologiei morale (<i>Alexandra Maștei</i>)	23
Dezvoltarea moralității: teorii, etape, procese (<i>Mihaela Boza</i>)	33
Biasuri cognitive în contextul comportamentelor imorale (<i>Ioan-Alex Merlici, Alexandra Maștei, Roxana Roșu</i>)	47
Caracterul moral în psihologia pozitivă: virtuțile și calitățile cardinale ale omului bun (<i>Dorin Nastas</i>)	57
Cât de multă rațiune este în raționamentul moral? Teorii duale ale dezvoltării morale (<i>Mihaela Boza</i>)	71
Decodarea moralității din perspectiva teoriei atașamentului (<i>Adina Karner-Huțuleac, Alina Neculau-Cojocaru</i>)	84
Amnezia morală la copii și adulți (<i>Tina Vrabie</i>)	95
Incongruență <i>versus</i> ipocrizie morală (<i>Octavian Onici</i>)	105
Narcisismul moral (<i>Oana Prundeanu</i>)	115
Dimensiuni și valori ale educației morale (<i>Mariana Momanu</i>)	125
Identitatea de gen: între moralitate și legalitate (<i>Georgiana Lăzărescu, Adina Karner-Huțuleac</i>)	138
Pedeapsă și moralitate (<i>Cătălin Dîrțu</i>)	148
Instrumente pentru dezvoltarea educației morale la vârste mici (<i>Gianina-Ana Massari</i>)	159

PARTEA a II-a

Moralitatea în contexte specifice

Moralitatea în contextul testării genetice și al reproducerii asistate (<i>Oana Dănilă, Alexandra Maștei</i>)	177
Moralizarea în domeniul sănătății: pacienți sau răufăcători? (<i>Laura Arhiri, Mihaela-Alexandra Gherman</i>)	194

Religia, moralitatea și rolul culturii în era digitală (<i>Ana-Nicoleta Grigore, Constantin Grigore</i>)	206
Elevarea morală în context social și educațional (<i>Versavia Curelaru</i>).....	221
Considerații etice și morale privind utilizarea inteligenței artificiale și a inteligenței artificiale generative în învățământul superior (<i>Magda-Elena Samoilă</i>)	233
Nedreptatea epistemică (<i>Florin-Vasile Frumos</i>)	249
Moralitate și identitate morală în formarea cetățeniei digitale (<i>Gabriela-Monica Assante, Carmen Gabriela Lișman</i>)	262
Moralitate și limbaj: hate speech, fake news și libertate de exprimare în era digitală (<i>Roxana Apostolache</i>)	273
Moralitatea în contextul mediului fizic (<i>Ștefan Boncu</i>)	284
Emoțiile morale în organizații (<i>Elena Gabriela Nicuță</i>).....	297
Repere ale moralității în practicile organizaționale: cazul persoanelor cu nevoi speciale (<i>Irina-Cristina Pachița</i>)	312
Moralitate și leadership: contextualizări la nivel educațional (<i>Nicoleta Rogoz</i>).....	325
Îndreptățirea academică excesivă și carențele morale în contexte universitare (<i>Dorin Nastas, Daniela Victoria Zaharia</i>)	335

PARTEA a III-a

Moralitate și adversitate

Divorțul și implicațiile sale în dezvoltarea morală a copiilor (<i>Marcel Nedelcu, Maria Nicoleta Turliuc</i>)	349
Judecata morală în contextul experiențelor adverse timpurii (<i>Roxana Ghiațau</i>)	359
Trauma timpurie și dezangajarea morală (<i>Emilia Pascal</i>)	374
Licențiere și curățare morală la copii și adulți: rolul experiențelor adverse timpurii (<i>Alexandra Maștei, Ioan-Alex Merlici</i>).....	385
Trauma parentală: implicații morale și practice (<i>Diana-Sînziana Duca, Daniela Muntele Hendreș</i>).....	397
Sharentingul: potențial traumatic și implicații morale (<i>Mihaela-Alexandra Gherman, Laura Arhiri</i>).....	409
Adversitate și identitate morală în contextul violenței domestice (<i>Bianca Mihaela Melinte, Maria Nicoleta Turliuc</i>).....	422
Infidelitatea: rană de atașament sau vătămare morală? (<i>Oana Dănilă, Alexandra Maștei</i>)	435
Trauma culturală și panica morală (<i>Andrei-Lucian Marian</i>).....	449

PARTEA a IV-a

Vătămarea morală. Intervenții specifice

Vătămarea morală și stresul posttraumatic (<i>Cornelia Măirean</i>)	465
Dimensiuni religioase și spirituale ale vătămării morale (<i>Mihai Curelaru</i>).....	475

Trauma de trădare și vătămarea morală (<i>Octav-Sorin Candel</i>).....	489
Vătămarea morală în contextul războiului (<i>Tudor-Daniel Huțul, Adina Karner-Huțuleac</i>).....	499
Vătămarea morală la personalul medical (<i>Mirabela-Olivia Punei, Vladimir Poroch</i>).....	509
Vătămarea morală la personalul militar (<i>Cristian Opariuc-Dan</i>).....	519
Vătămarea morală în contextul organizațional (<i>Daniela Victoria Zaharia</i>).....	534
Terapia prin procesare cognitivă în situații de vătămare morală (<i>Irina Crumpei-Tanasă</i>).....	543
Terapia prin expunere prelungită în situații de vătămare morală (<i>Ancuța Elena Păduraru, Camelia Soponaru</i>).....	555
Terapia prin acceptare și angajament în tratamentul vătămării morale (<i>Iulia Boncu, Violeta Enea</i>).....	566
Terapia narativă în cazul victimelor traumei morale (<i>Ovidiu Gavrilovici</i>).....	581
Terapia traumei pentru gestionarea rușinii și vinovăției în contextul vătămării morale (<i>Cornelia Măirean</i>).....	589
Pacientul în stare terminală și terapia demnității (<i>Daniela Muntele Hendreș, Diana-Sînziana Duca</i>).....	598
Terapia tulburărilor de limbaj în context traumatic: intervenții specifice (<i>Ovidiu-Cristian Tudorean</i>).....	612
Strategii de prevenire a vătămării morale în educație (<i>Simona Butnaru</i>).....	625

1. Etica ce ține de mediu

Pentru ca oamenii să abordeze problemele de mediu ca probleme morale ar fi necesar ca natura și, în general, mediul fizic, să fie tratate ca entități morale. Dar este oare posibil? Umanizăm animalele de companie, le tratăm ca prieteni apropiați, ca membri ai familiei chiar, ne atașăm profund de ele și putem ajunge să le atribuim un statut moral, identic sau foarte apropiat de cel al oricărei ființe umane. Dar putem concepe orice mamifer astfel? Orice animal? Și, mergând mai departe, orice plantă? În mod evident, nucleul unei teorii morale care s-ar referi la relația dintre om și mediul fizic natural ar trebui să cuprindă atribuirea de valoare – intrinsecă – naturii.

Această teorie morală este cunoscută sub numele *etica mediului* sau *etică environmentală* (*environmental ethics*) și reprezintă studiul chestiunilor morale legate de relația dintre oameni și mediul fizic (sau mediul non-uman). Etica mediului s-a constituit ca un domeniu distinct al filosofiei în anii '70 ai secolului trecut. Totuși, desigur, au existat precursori ai acestei discipline, inclusiv în Grecia antică, care au abordat relația oamenilor cu animalele sau impactul activităților umane asupra naturii. Printre aceștia Jeremy Bentham, o personalitate complexă din secolul al XVIII-lea, promotor al utilitarismului și Aldo Leopold (1887-1948), considerat părintele eticii de mediu. Acesta din urmă, scria: „Nu există încă nici etică care să se ocupe de relația omului cu pământul, cu animalele și plantele care cresc deasupra lui. . . Extinderea eticii la acest al treilea element în mediul uman este o posibilitate evolutivă și o necesitate ecologică” (Leopold, 1949, p. 238).

Originea obligației morale de a avea grijă de mediu ar sta, potrivit ecologistului și specialistului american în managementul pădurilor, în ideea de comunitate. Morala tradițională există pentru că membrii comunității umane sunt interdependenți, siliți să coopereze și să se sprijine în diverse contexte, dar au nevoie să fie totodată și independenți unul în raport cu celălalt. Simultaneitatea acestor tendințe determină comportamentul moral, adică respectarea individualității și demnității celuilalt într-o comunitate interdependentă. Noua *etică environmentală* sau *etica pământului* modifică înțelesul comunității, în așa fel încât ea să cuprindă, în afara ființelor umane, și solul, apele, plantele și animalele ca membri cu drepturi depline. „Pe scurt, remarcă Leopold, etica pământului transformă rolul de cuceritor al lui homo sapiens în rol de membru, coleg și cetățean, având statut perfect identic cu al celorlalți membri. Această transformare implică respect pentru fiecare membru al comunității și, de asemenea, respect pentru comunitatea ca atare” (p. 173). Ca și în cazul moralei tradiționale, în care subiecți ai eticii erau doar oamenii, etica mediului stipulează că toți membrii comunității pământului, adică terenurile, apele, plantele și animalele, trebuie să se trateze reciproc cu respect, pentru că numai astfel se poate construi binele comun.

Fără îndoială, perspectiva aceasta cuprinzătoare se dovedește extrem de benefică pentru conservarea mediului natural. Noul cod moral prevede că grija pentru terenuri, ape, animale și plante decurge din grija pentru semeni și este la fel de intensă și de acaparatoare. Aldo Leopold avea convingerea că numai atunci când vom privi pământul (mediul fizic) ca pe o comunitate căreia îi aparținem, îi vom putea arăta respectul cuvenit. Menționez că norvegianul Arne Naess (1984; 1990) a promovat, mai aproape

de noi, o concepție similară din multe puncte de vedere cu aceea a lui Leopold. Filosofia lui, prezentată ca „ecologie profundă” (*deep ecology*), subliniază valoarea inherentă a tuturor viețuitoarelor indiferent de relevanța lor instrumentală pentru nevoile oamenilor. Această filosofie continuă să aibă reverberații și adepți până în prezent.

2. Ecocentrism și antropocentrism

Noua etică ar putea fi descrisă foarte bine ca o tranziție de la antropocentrism la ecocentrism. Cele două concepte exprimă perspective diferite asupra relației morale dintre oameni și mediul natural și sintetizează contribuțiile lui Aldo Leopold și ale precursorilor lui care au intuit că instituirea unei perspective morale va determina o abordare plină de respect a naturii, deosebit de benefică acesteia. Antropocentrismul continuă concepția eticii clasice în cadrul noii etici a mediului. Adepții antropocentrismului plasează omul în centrul abordărilor morale ca singura ființă demnă de considerație morală și proclamă interesele și starea de bine a acestuia ca fiind superioare intereselor de conservare a naturii. În optica antropocentrică, așadar, apar obligații morale numai față de alte ființe umane, iar natura există în bună măsură pentru a întări acest statut privilegiat al omului.

Pe de altă parte, ecocentrismul promovează un sistem de valori dedicate întregului mediu înconjurător, un sistem proiectat nu doar pentru oameni, dar și pentru tot ceea ce este viu și chiar pentru entitățile lipsite de viață, componente ale mediului fizic. Astfel, antropocentrismul și ecocentrismul definesc două atitudini distincte față de natură, ambele pozitive, considerate totuși foarte diferite. Mulți teoreticieni văd cele două atitudini ca polii opuși ai unui continuum ce ar înfățișa orientările ecologice. Din acest punct de vedere, *environmentalismul* de după 1960, cuprinzând un larg spectru de orientări față de lumea naturală, s-a dezvoltat între aceste extreme. Se cuvine a menționa că există concepții potrivit cărora antropocentrismul și ecocentrismul n-ar fi simple atitudini, ci motive care fundamentează atitudinile față de mediu (Thompson & Barton, 1994) sau, încă mai credibil, valori de mediu (Nordlund & Garvill, 2002) și, drept consecință, așa cum am constatat deja, poziții ireconciliabile în cadrul eticii de mediu. Eu împărtășesc interpretarea axiologică.

Dar orice statut ar deține, antropocentrismul și ecocentrismul sunt, înainte de toate, determinanți psihologici ai comportamentelor pro-mediu. Ecocentrismul înseamnă, în mod esențial, valorizarea naturii pentru ceea ce reprezintă ea în sine. Pe de altă parte, antropocentrismul echivalează cu prețuirea naturii pentru beneficiile materiale sau fizice pe care oamenii le obțin exploatând-o. Indivizii antropocentriști sunt, prin urmare pragmatici și au tendința de a subordona mediul natural intereselor umanității.

Clive Seligman (1989) a examinat distincția dintre ecocentrism și antropocentrism din perspectivă psihologică, încercând să fundamenteze astfel etica mediului. El analizează punctul de vedere homocentric (antropocentric) și utilitarist, potrivit căruia conservarea naturii e „justă” pentru că natura satisface anumite nevoi umane esențiale. Totuși, Seligman favorizează alternativa ecocentrică, arătând că aceasta extinde considerațiile morale la ființele non-umane conștiente, la tot ce e viu și chiar la tot ce există,

indiferent dacă e viu sau conștient. Teza lui Seligman și a altor cercetători din domeniul eticii mediului este că natura trebuie considerată din punct de vedere moral. Ori, persoanele ecocentrice sunt cele înclinate să respingă ideea că natura ar avea valoare numai pentru că slujește binelui speciei umane și să creadă în valoarea ei independentă.

Trebuie să remarc faptul că antropocentrismul, cu accent pe interesele și nevoile umane, poate determina uneori deteriorarea gravă a mediului natural. Există, din păcate, multe modalități prin care această perspectivă influențează relația noastră cu mediul: exploatarea resurselor (antropocentrismul acordă prioritate nevoilor de resurse umane în detrimentul bunăstării ecosistemelor); poluarea și schimbările climatice (industriile acordă prioritate creșterii economice și confortului uman, adesea în detrimentul sănătății mediului); pierderea biodiversității (atunci când importanța conservării diverselor specii și ecosisteme poate fi ignorată în favoarea intereselor umane).

3. Dileme sociale de mediu și raționament moral

Așa cum am constatat, etica mediului se bazează pe ideea că moralitatea ar trebui extinsă pentru a include relația dintre oameni și natură. Acest domeniu teoretic își are rădăcinile în scrierile lui John Muir (1909), Albert Schweitzer (1923) și Aldo Leopold (1949), dar s-a impus abia după 1970. Revista științifică *Environmental Ethics* a fost fondată în 1979 și este dedicată în întregime cercetărilor din domeniu. Un rol important în dezbaterile care au condus la consolidarea acestei discipline l-a avut Garrett Hardin, cu articolul său din 1968. Încă de atunci, Hardin, un economist, a susținut că oamenii se confruntă cu utilizarea excesivă și epuizarea resurselor naturale. Aceasta, potrivit autorului american, ar genera o dilemă socială, în sensul că fiecare individ are interesul egoist să utilizeze resursele naturale în exces, însă, dacă fiecare procedează în felul acesta, urmărindu-și strict interesul personal, atunci interesul colectiv va fi neglijat și toată lumea va pierde prin epuizarea completă a resurselor. Merită să precizez că titlul articolului din revista *Science* este intitulat *The tragedy of the commons: the population problem has no technical solution; it requires a fundamental extension in morality*. Hardin resimte, așadar, că este imperativ să apelăm la moralitate ca manieră de a stăvili individualismul și egoismul în exploatarea resurselor naturale.

După cum a observat Robin Dawes (1980), multe probleme de mediu pot fi concepute ca dileme sociale: fiecare persoană își vede într-o mai mare măsură interesul personal realizat printr-o alegere noncooperativă (de pildă, folosind automobilul personal cu motor diesel în mediul urban și poluându-și concitadinii) decât prin cooperarea cu ceilalți, recunoscând că utilizarea mașinii personale în oraș este nocivă. Evident, într-o astfel de situație de interdependență, fiecare individ câștigă mai mult dacă toți colaborează – dacă toți renunță să se deplaseze cu automobilul în oraș, mediul urban respectiv se va bucura de o atmosferă curată, nepoluată (Isaac & Walker, 1988).

Cooperarea tuturor aduce, așadar, beneficiile cele mai mari, dar acest lucru presupune ca toți membrii grupului să își redefească sau să își limiteze interesul personal (Dawes & Messick, 2000). Trebuie să înțelegem că, în cazul fiecărui individ, există stimulente relativ puternice pentru a ignora interesul public (cum ar fi cel legat de o

atmosferă nepoluată). Contextele de dilemă socială se derulează în așa fel încât membrii pot fi tentați să denunțe colaborarea cu ceilalți chiar pe fondul cooperării tuturor celorlalți. Bunăoară, ca să păstrăm exemplul anterior, cineva poate decide că va folosi automobilul său poluant în oraș, în ciuda faptului că aproape toți ceilalți acceptă să contribuie la păstrarea aerului curat deplasându-se prin oraș cu mijloace nepoluante (cu bicicleta) sau pe jos. Mai mult, în lipsa sancțiunilor legale, e foarte avantajos să nu cooperezi dacă poți rămâne cu conștiința împăcată, în timp ce ceilalți cooperează din spirit civic.

Oamenii nu sunt neapărat sensibili la ideea că alții cooperează și ei n-o fac – ideea că acest lucru n-ar fi onest sau moral nu-i oprește (vorbim de o majoritate, dar nicidecum de absolut toți indivizii) să-și urmărească interesul personal (Clark & Sefton, 2001). Evident, însă, comportamentul acesta și atitudinea care se află la baza lui depind de felul în care oamenii concep problemele de mediu în general (Aitken *et al.*, 2011). Dacă ei au convingerea că aceste probleme au o dimensiune morală, atunci este probabil să încerce să-și satisfacă într-o măsură mai redusă propriul interes aflat în conflict cu cel al grupului.

Oamenii cooperează mai puțin în dilemele sociale, în general, dar și în cele de mediu, dacă au impresia că ceilalți nu sunt înclinați să facă acest lucru (Vasi & Macy, 2003) sau, mai grav, dacă cred că soluția preconizată nu poate fi realizată și implementată, indiferent de câte eforturi de cooperare ar fi depuse. În egală măsură, indivizii își anulează intenția de a coopera dacă percep că va fi necesar să depună eforturi și contribuții repetate pe o perioadă îndelungată (Clark & Sefton, 2001). Evident, orice dilemă socială poate fi rezolvată mult mai ușor într-un grup mic, în care interacțiunea față în față este posibilă, decât într-un grup mare (Isaac & Walker, 1988). De pildă, într-un grup de talia unei națiuni vom avea întotdeauna mulți indivizi care nu cooperează în dilema bugetului – cu alte cuvinte, mulți evazionști. Iar dacă vom lua în considerare întreaga umanitate, confruntată cu dilema încălzirii globale, vom înțelege dificultatea reunirii și sincronizării eforturilor.

De fapt, Manfred Milinski și colegii lui (2006) consideră că încălzirea globală este cea mai complexă și mai dificilă dilemă socială (fiind, evident, totodată, o dilemă de mediu). Cadrul temporal al rezolvării ei este foarte larg (decenii), comunitatea implicată se confundă cu populația planetei, iar contribuțiile individuale, oricât de semnificative și de bine intenționate ar fi, rămân în cea mai mare parte anonime. Cele trei trăsături enumerate se constituie în veritabile blocaje ale inițiativelor și comportamentelor care ar contribui la soluționarea sau măcar la atenuarea schimbărilor climatice.

Cu siguranță, schimbarea climatică constituie, totodată, și o dilemă morală. Acest lucru ar putea reprezenta un avantaj, deoarece perspectiva morală ar putea contribui la încheierea unor soluții. Markowitz (2012), de pildă, examinând opiniile unui lot de 922 de studenți americani, a ajuns la concluzia că 45% dintre ei percep încălzirea globală dintr-o perspectivă morală. Mai mult, potrivit autorului, subiecții aceștia se dovedesc mai predispuși să desfășoare comportamente pro-ambientale decât restul participanților.

4. Fundamente morale ale comportamentelor pentru protecția mediului

În mod firesc, psihologii au presupus că, cel mai adesea, în ceea ce privește deciziile cu privire la comportamentele pro-mediu, oamenii se manifestă rațional, aceasta însemnând că aleg alternativele care par cele mai avantajoase în urma unui calcul cost-beneficiu. O teorie cunoscută și frecvent invocată a alegerilor raționale este *Teoria Comportamentului Planificat* (*Theory of Planned Behavior*, TPB; Ajzen, 1991). Icek Ajzen a sugerat că, în general, comportamentul este determinat de intenția de a efectua comportamentul respectiv, intenție care, la rândul ei este influențată de atitudinea față de propriul comportament, de normele subiective și de controlul comportamental perceput. TPB s-a dovedit deosebit de eficientă în a explica diverse tipuri de conduite care țin de mediu.

Bamberg și Schmidt (1999), de exemplu, au folosit TPB pentru a evalua efectele a două maniere de intervenție în domeniul transportului public din zona Giessen – Frankfurt pe Main. Din punct de vedere teoretic, studiul celor doi autori germani a indicat faptul că structura cauzală postulată de teoria comportamentului planificat este mai degrabă insuficientă. De altminteri, putem identifica ușor articole științifice în care s-a propus extinderea TPB. De exemplu, Conner și Armitage (1998) au sugerat introducerea în modelul lui Ajzen a credințelor morale ale subiectului.

Într-adevăr, aceste credințe cu privire la ce e bun și, pe de altă parte, ce e rău, inadecvat și condamnat s-ar cuveni integrate în tabloul teoretic creat de Ajzen. Sau, invers, anumite modele ale comportamentului moral ar putea integra elemente din TPB pentru a descrie cu mai multă precizie resorturile comportamentelor în favoarea conservării mediului (Shin *et al.*, 2018). De exemplu, modelul de activare a normelor (*Norm Activation Model* – NAM; Schwartz, 1977) este un cadru psihologic care explică modul în care indivizii decid să se angajeze în comportamente prosociale sau ecologice, adică acte altruiste față de oameni sau față de cadrul natural. Dezvoltat de Schwartz în anii 1970, modelul sugerează că normele personale, care corespund unor sentimente de obligație morală, se activează atunci când sunt îndeplinite două condiții: 1. Conștientizarea consecințelor (AC): un individ trebuie să fie conștient de potențialele consecințe pe care acțiunile (sau inacțiunile) sale le-ar putea avea asupra celorlalți. 2. Atribuirea responsabilității (AR): individul trebuie să simtă un sentiment de responsabilitate pentru consecințele acțiunilor sale. Atunci când normele personale sunt activate, ele influențează comportamentul individului, determinându-l să acționeze într-un mod care se află în concordanță cu obligațiile sale morale percepute.

Modelul de activare a normelor (NAM) reprezintă un cadru psihologic ce explică modul în care acțiunile indivizilor sunt influențate de normele personale, în special în contextul comportamentului pro-social. Iată însă un exemplu recent despre maniera în care NAM a fost utilizat pentru studierea comportamentului pro-ambiental al agricultorilor: Savari și colaboratorii lui (2023) au integrat NAM cu Teoria Comportamentului Planificat (TPB) pentru a investiga intențiile comportamentale pro-mediu ale fermierilor din provincia Kerman, sud-estul Iranului. Ei au obținut date de la 381 de cultivatori de cartofi și le-au analizat prin modelarea ecuațiilor structurale (SEM). Autorii au constatat

că variabile precum conștientizarea consecințelor (AC), controlul comportamental perceput (PBC) și normele subiective (SN) au fost cei mai puternici predictorii ai intenției comportamentale pro-mediu. Modelul integrat NAM-TPB a explicat 77% din variația totală a intențiilor fermierilor. Această aplicare a modelului de activare a normelor își demonstrează utilitatea în promovarea practicilor durabile în cadrul unor comunități specifice, cum ar fi aceea a agricultorilor, prin evidențierea importanței normelor sociale și a conștientizării individuale în stimularea comportamentului pro-mediu.

Un alt model teoretic demn de menționat este *Teoria valoare-credință-normă* (*value-belief-norm*; VBN) a comportamentului care ține de mediu (Stern *et al.*, 1999). Acest model psihologic explică modul în care valorile, credințele și normele indivizilor contribuie la sprijinirea de către aceștia a mișcărilor ecologice și la implicarea în comportamente pro-mediu. Desigur, valorile, credințele și normele sunt importante, dar teoria comportă și alte variabile considerate determinante: a. *valorile*: teoria pornește de la presupunerea că valorile personale, în special valorile altruiste și biosferice, influențează răspunsurile oamenilor la problemele de mediu; b. *credințele*: aceste valori duc la formarea unor credințe specifice despre mediu, cum ar fi cele cuprinse în *Noua Paradigmă Ecologică* (NEP; Dunlap & Van Liere, 1978), care trage un semnal de alarmă cu privire la limitele resurselor planetei și la impactul activității umane asupra ecosistemului.; c. *conștientizarea consecințelor (AC)*: indivizii devin conștienți de consecințele negative pe care degradarea mediului le poate avea asupra lucrurilor pe care le prețuiesc; d. *atribuirea responsabilității (AR)*: oamenii își atribuie apoi responsabilitatea, crezând că acțiunile lor pot contribui fie la problemă, fie la rezolvarea acesteia; e. *normele personale (PN)*: în cele din urmă, aceste convingeri și responsabilități activează normele personale pentru acțiuni pro-mediu, determinând indivizii să se angajeze în comportamente care sunt în concordanță cu valorile și credințele lor (Stern *et al.*, 1999).

Teoria VBN sugerează că comportamentul pro-mediu este mai probabil atunci când indivizii au valori puternice altruiste și biosferice, când cred că lucrurile valorizate (ca resursele minerale, bunăoară) sunt amenințate, când au un sentiment de responsabilitate și când se confruntă cu obligația personală de a acționa. Acest model a fost folosit pentru a înțelege diferite tipuri de comportamente pro-mediu și pentru a evalua influența normelor sociale asupra acestora. El reprezintă un cadru valoros pentru proiectarea intervențiilor și politicilor care vizează promovarea sustenabilității.

Teoria valoare-credință-normă (VBN) a mediului nu este o teorie morală în sensul etic tradițional, dar încorporează elemente de raționament moral în explicarea comportamentului pro-mediu (Canlas *et al.*, 2022). Teoria sugerează că indivizii care dețin valori altruiste și biosferice puternice sunt mai susceptibili de a se angaja în acțiuni pro-mediu, deoarece simt o obligație morală de a face acest lucru. Aceste valori duc la formarea de credințe despre mediu și la formarea capacității individului de a interveni, care la rândul lor activează normele personale ce ghidează comportamentul. Astfel de norme personale pot fi văzute ca reguli morale sau obligații pe care indivizii și le impun, care influențează decizia lor de a acționa într-o manieră responsabilă față de mediu (Chen *et al.*, 2015).

Așadar, *teoria valoare-credință-normă* este, în primul rând, un model psihologic, care descrie procesele cognitive ce conduc la comportamente pro-mediu, dar ea are, de asemenea, o componentă morală, deoarece implică activarea normelor personale bazate pe valorile și credințele cuiva. Mai adaug faptul că modelul *valoare-credință-normă* a